

11 juli 1302

Van Guldensporenslag tot Feest van de Vlaamse Gemeenschap: de carrière van een middeleeuwse veldslag

door

Véronique LAMBERT

Summary

On 11 July 1302 the so-called 'Battle of the Golden Spurs' was fought at Courtrai between French knights and Flemish foot soldiers. It was one of the many battles in the war between Guy of Dampierre, Count of Flanders, and Philip the Fair, King of France. Although this battle was not inspired by feelings of national identity, the date (11 July) was chosen in 1973 as the national feast-day of the Flemings.

In this article we try to explain how the unexpected victory of the Flemish soldiers gave birth to a feeling of collective Flemish pride that had its influence on the perception of the facts and eventually on medieval historiography. Through the process of 'invention of tradition' the 'Battle of the Golden Spurs' became the symbol of Flemish resistance against the French occupant. This is why Flanders still commemorates the 11th of July, not because of what really happened, but because of what historians thought that had happened.

EEN COMPLEX CONFLICT

Op 11 juli 1302 werd op de Groeningekouter bij Kortrijk een veldslag uitgevochten die in de negentiende eeuw bekend zou worden onder de naam Guldensporenslag.¹ Het was één van de

1. De literatuur over de Guldensporenslag is uitgebreid. We vermelden hier enkele recente werken: J. Tollebeek en T. Verschaffel, 'Guldensporenslag', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II (Tielt, 1998), 1382-1386; R. Van Caenegem (ed.), *1302. Feiten en Mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen, 2002; P. Trio, D. Heirbaut, D. van den Auweele (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002 (Alfred Cauchie reeks 4); J.F. Verbruggen en K. DeVries, *The Battle of the Golden Spurs (Courtrai, 11 July 1302). A Contribution to the History of Flanders' War of Liberation, 1297-1302*, Woodbridge, 2002; J.F. Verbruggen en R. Falter, *1302 Opstand in Vlaanderen*, Tielt, 2001. De benaming 'Guldensporenslag' stamt uit de negentiende eeuw. De middeleeuwse kroniekschrijvers duiden de veldslag meestal aan als 'de

hoogtepunten in een meer dan twintig jaar durende oorlog tussen de koning van Frankrijk en de graaf van Vlaanderen.² Deze oorlog, die in 1297 uitbrak, was in oorsprong een louter feodaal conflict tussen leenheer Filips IV de Schone, koning van Frankrijk (1285-1314), en zijn vazal Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen (1252/1278-1305).

Tijdens de decennia die aan deze breuk voorafgingen, waren ook regelmatig andere belangrijke conflicten opgedoken. De naar centralisme strevende graaf kwam voortdurend in conflict met de particularistische steden. Intern stedelijk waren er moeilijkheden tussen het gegoede patriciaat – dat de schepenbanken monopoliseerde en de macht in de steden in handen had – en de ambachten, zowel op politiek als op sociaal vlak.³ Het feudale conflict entte zich in 1297 op deze reeds bestaande tegenstellingen en bepaalde grotendeels de partijkeuze van de diverse maatschappelijke groepen. Het traditionele beeld van het ‘Fransgezinde’ patriciaat en het ‘Vlaamsgezinde’ volk dient hierbij heel sterk genuanceerd te worden. De adel was verdeeld in twee kampen. Het gegoede patriciaat was overwegend koningsgezind (leliaards), maar ook in deze groep waren klauwaards (graafgezinden) te vinden. De ambachtlieden waren overwegend graafgezind, maar telden eveneens leliaards in hun rangen. Wat de rest van de bevolking betreft, is het beeld helemaal verstoord. In Brugge koos het gewone volk, onder impuls van de fanatieke en welbespraakte volksmenner Pieter de Coninck, bijna unaniem voor de graaf. In de andere steden was de keuze minder duidelijk. We zien bovendien dat er zich in al deze groepen verschuivingen voordeden. Naar gelang van de omstandigheden, vanuit materiële en opportunistische overwegin-

slag bij Kortrijk’ of ‘de slag van Groeninge’. A. Viaene, ‘De Slag der Gulden Sporen als historienaam’, in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 321-336.

2. Over de Frans-Vlaamse oorlog, zie F. Funck-Brentano, *Philippe le Bel en Flandre*, Parijs, 1897. Het werk van Funck-Brentano is natuurlijk verouderd en bovendien gekleurd door een pro-Franse romantische visie. Wat de pure feiten betreft, is hij accuraat, zeer gedetailleerd en bijzonder goed gedocumenteerd. De interpretatie van de verhalende bronnen bij Funck-Brentano is echter niet te vertrouwen. Voor recentere overzichten van de Frans-Vlaamse oorlog, zie H. van Werveke, ‘Avesnes en Dampierres. Vlaanderen Vrijheidsoorlog 1244-1305’, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Utrecht-Antwerpen, 1950, pp. 306-337; M. Vandermaesen, ‘Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre 1244-1384’, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Haarlem, 1982, pp. 399-451.

3. J. Dumolyn en V. Lambert, ‘De cruciale decennia in de geschiedenis van een Europese stad: Brugge tussen 1280 en 1302’, in: P. Trio, D. Heirbaut en D. van den Auweele, *Omtrent 1302*, pp. 65-79. W. Prevenier, ‘Conscience et perception de la condition sociale chez les gens du commun dans les anciens Pays-Bas des XIIIe et XIVe siècles’, in: C. Gauvard, R. Delort en P. Bognioni (eds.), *Le petit peuple dans la société de l’occident médiéval. Terminologies, perceptions, réalités*, Parijs, 2002 (Publications de la Sorbonne), pp. 175-189.

gen of uit schrik voor represailles, liep men over van het ene naar het andere kamp. Noch de leliaards, noch de klauwaards vormden een stabiele, homogene groep. De partijkeuze werd bepaald door politieke, economische, materiële en sociale motieven, niet door een identiteitsbesef, een Vlaams bewustzijn of een nationaal gevoel.⁴

De twee kampen die op 11 juli 1302 op de Groeningekouter met elkaar in de clinch gingen, kunnen dan ook onder geen enkele homogene noemer gevat worden. De complexiteit van het Frans-Vlaamse conflict wordt in de – wisselende – samenstelling van deze twee groepen weerspiegeld. Het beeld van 'het Vlaamse volk' dat op 11 juli 1302 'de Franse bezetter' overwon, strookt niet met de werkelijkheid. De twee groepen hadden elk hun eigen doelstelling en nationalisme was daar vreemd aan. Hoe komt het dan dat de Guldensporenslag uitgroeide tot het nationale symbool van Vlaanderen?

VLAAMSE EUFORIE VERSUS FRANSE SCHAAMTE

Het antwoord op de hierboven gestelde vraag heeft in de eerste plaats te maken met de afloop van de veldslag. Op 11 juli 1302 werden de troepen die door de Franse koning waren gelicht genadeloos in de pan gehakt door het leger dat de kant van de graaf van Vlaanderen had gekozen en dat voor het overgrote deel uit stadsmilities bestond. De overwinning van de Vlamingen kwam totaal onverwacht en was een bijna onmogelijke gebeurtenis. Voor het eerst in de geschiedenis van West-Europa behaalde voetvolk de overwinning op een ridderleger, en wat voor één. De kronieken, zowel de Vlaams- als de Fransgezinde, beschrijven het als de bloem van de Franse adel, het mooiste leger dat de koning kon oproepen. De gebeurtenis maakte op de tijdgenoten dan ook een diepe indruk, niet alleen in Vlaanderen en Frankrijk, maar ook in Italië, Oostenrijk, Zwitserland, Engeland en Schotland werd erover geschreven.⁵ In een Doornikse kroniek lezen we dat de

4. W. Prevenier, 'Motieven voor Leliaardsgezindheid in Vlaanderen in de periode 1297-1305', in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 273-288. W. Prevenier, 'Leliaards en Klauwaards voor en na 1302: loyauteit, collaboratie en opportunisme', in: P. Trio, D. Heirbaut en D. van den Auweele, *Omtrent 1302*, pp. 137-159. V. Lambert, *Middeleeuwse Historiografie en Nationale Identiteit. Een vergelijking van het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Normandië*, Gent, 2001 (proefschrift).

5. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen', in: *Bijdragen*

paus zijn kapelaan Michel as Clokettes midden in de nacht uit zijn bed haalde om hem de brief te tonen die pas was aangekomen met het nieuws van de Vlaamse overwinning.⁶ De schande voor het Franse ridderleger was groot en de vernedering was des te groter daar het Franse leger onder de voet gelopen was door het gewone volk, of zoals de Florentijn Giovanni Villani het uitdrukte: “door zijn eigen onderdanen en door het laagste volk ter wereld, wevers, volders en andere gewone handwerkers der ambachten en neringen, lieden die hoegenaamd niet ervaren waren in het oorlogvoeren, die uit minachting voor hun lage rang door alle naties van de wereld konijnen vol met boter genoemd werden”.⁷

Het is dan ook niet verwonderlijk dat er al vlug een Franse versie van de slag ontstond waarin sprake was van verraad vanwege de Vlamingen, een verhaal dat zich snel verspreidde en overgenomen werd door de kroniekschrijvers en tot ver in de twintigste eeuw in de Franse geschiedenisboeken – zelfs van gerenommeerde Franse historici – kon teruggevonden worden.⁸

Wat moeten we hieruit nu besluiten? Wellicht enkel en alleen dat de Fransen in hun trots gekrenkt waren. Dit blijkt des te meer uit het feit dat de geruchten over verraad door de koning of zijn raadgevers gelanceerd werden. De vernedering was zeer groot, want zelfs acht jaar na de feiten werd paus Bonifatius VIII postuum beschuldigd van sympathie voor de Vlamingen na hun

en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 115 (2000), pp. 365-391, spec. pp. 369-372.

6. Gilles li Muisit, *Tractatus tertius*, ed. H. Lemaître, *Chroniques et Annales de Gilles le Muisit*, Parijs, 1906, p. 68. J.F. Verbruggen, *De slag der Guldensporen. Bijdrage tot de geschiedenis van Vlaanderens vrijheidsoorlog 1297-1305*, Antwerpen, 1952, p. 1. Over Michel as Clokettes (Cloquettes), zie J. de Saint-Genois, in: *Biographie Nationale*, 1 (Brussel, 1866), kol. 492-494. Gilles li Muisit was geen tijdgenoot, maar Michel as Clokettes fungeerde als één van zijn informanten; over dit feit was hij dus bijzonder goed ingelicht. V. Lambert, *Chronicles of Flanders. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*, Gent, 1993 (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 19), p. 62.

7. Giovanni Villani, *Historie fiorentine*, ed. L.A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, XIII, Milaan, 1728, p. 391. Vertaling: J.F. Verbruggen, *1302 in Vlaanderen*, Brussel, 1977, p. 71.

8. Over het ontstaan van een Vlaamse en een Franse versie van de Guldensporenslag: H. Pirenne, 'La version flamande et la version française de la bataille de Courtrai', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 4e série 17 (1890), pp. 11-50 en Id., 'La version flamande et la version française de la bataille de Courtrai. Note supplémentaire', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 5e série 2 (1892), pp. 85-123. V. Fris, *De slag bij Kortrijk*, Gent, 1902, pp. 244-260. J.F. Verbruggen, *De slag der Guldensporen*, pp. 56-63. S. Dauchy, 'Le désastre de Courtrai. Het beeld van de slag van 1302 in de Franse handboeken', in: R. Van Caenegem (ed.), *1302. Feiten en Mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen, 2002, pp. 240-261. Zie, bij wijze van voorbeeld, J. Favier, *Philippe le Bel*, Parijs, 1979, p. 239.

overwinning. In een smaadschrift, opgesteld door een raadgever van de koning, werd gezegd dat "er zal bewezen worden dat de paus, nadat hij bericht ontvangen had van de vermelde opstand, zei: 'alles gaat goed, ...' en dat dezelfde Bonifatius in het openbaar grote vreugde vertoonde over de nederlaag, toegebracht aan de Fransen door de Vlamingen, een nederlaag, die niet door de macht der Vlamingen, maar wel door een bedrieglijke en kwade list werd bewerkt."⁹

Tachtig jaar na de gebeurtenissen kregen de Fransen eindelijk de kans om zich te wreken voor de zware nederlaag die ze bij Kortrijk hadden geleden. De Henegouwse kroniekschrijver Jean Froissart verhaalt hoe de stad in 1382 geplunderd werd en de mensen die er verbleven vermoord werden als vergeldingsactie voor de nederlaag die de Fransen in 1302 geleden hadden.¹⁰ De vernedering was blijkbaar diep in het geheugen van de Fransen gegrift.

De vreugde in het Vlaamse kamp om de totaal onverwachte overwinning moet enorm geweest zijn. Op 12 juli werd de buit verzameld en daarna vierden de overwinnaars feest in Kortrijk. De rekeningen van de huishoudelijke uitgaven van Willem van Gulik en zijn gevolg zijn uiterst onnauwkeurig voor 12 en 13 juli zodat men mag veronderstellen dat er ettelijke potten bier gedronken werden. Vanuit Kortrijk trokken de overwinnaars over Deinze naar Gent, waar ze op 15 juli aankwamen. Het nieuws van de Vlaamse overwinning had de stad reeds bereikt op 12 juli. Op die dag werden de vaandels van Gwijde van Namen en Willem van Gulik door de stad gedragen, terwijl de tekens van de koning overal werden neergehaald. De leliaards werden gedood of gevangen genomen. Enkelen konden de stad ontvluchten, anderen liepen uit schrik over naar de partij van de graaf. Ten slotte werd er een delegatie afgevaardigd die de stad aan Gwijde van Namen aanbood. Vanuit Gent trok het gezelschap naar Brugge, waar zij op 24 juli arriveerden en van daar uit zetten zij hun triomftocht verder langs Rijsel, Dowaaï en Kassel. De Vlamingen werden nog in hun moed versterkt toen het Franse leger het niet aandurfde om strijd met hen te leveren voor Vitry en op 29 september de aftocht

9. F. Funck-Brentano, 'Mémoire sur la Bataille de Courtrai (1302, 11 juillet) et les chroniqueurs qui en ont traité pour servir à l'historiographie du règne de Philippe le Bel', in: *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Savants étrangers*, 10 (1894), pp. 304-305. V. Fris, *De slag bij Kortrijk*, p. 93, n. 2. Vertaling: J.F. Verbruggen, *De slag der Gulden sporen*, p. 63.

10. Jean Froissart, *Chroniques*, ed. J. Kervyn de Lettenhove, *Œuvres de Froissart*, Brussel, 1867-1877, vol. X, p. 177.

bliës. Het zou nog tot 4 april 1303 duren vooraleer Willem van Gulik bij Arques zijn eerste nederlaag zou lijden, tijd genoeg dus voor de Vlamingen om een sfeer van onoverwinnelijkheid te creëren.¹¹ Niet voor niets schrijft Giovanni Villani in zijn kroniek dat ze “door deze overwinning zo hoogmoedig en koen werden dat één Vlaming te voet met zijn goedendag het aandurfde te strijden tegen twee Franse ridders te paard.”¹²

DE ‘NATIONALISERING’ VAN DE GULDENSPORENSLAG

De overwinning was zo onverwacht en indrukwekkend dat ze in het graafschap een gevoel van collectieve trots teweegbracht, vergelijkbaar met het zogenaamde ‘soccer nationalism’, het collectief gevoel van nationale trots wanneer de voetb ploeg van het eigen land een overwinning behaalt tijdens een wereldbeker. De bronnen vertellen ons met welke snelheid het nieuws van de Vlaamse overwinning bij Kortrijk zich verspreidde, over het graafschap en daarbuiten.¹³ Deze ongelooflijke prestatie van het gewone volk stond voor eeuwen in het collectief geheugen van de Vlamingen gegrift en werd een herinneringsplaats, een vaste ‘lieu de mémoire’.¹⁴ Zowel in Brugge als in Kortrijk werd er tijdens de eerste jaren na de Guldensporenslag jaarlijks een feest georganiseerd om de Guldensporenslag te herdenken en de historiografie droeg ertoe bij dat de mythe bestendig werd.¹⁵ De overwinningsoes die het graafschap overspoelde, had namelijk als gevolg dat de overwinning een collectief Vlaams karakter aangemeten kreeg:

11. V. Lambert, ‘De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit’, pp. 369-372.

12. Giovanni Villani, *Historie fiorentine*, ed. L.A. Muratori, p. 391. Vertaling: J.F. Verbruggen, *1302 in Vlaanderen*, p. 71.

13. V. Lambert, ‘De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit’, pp. 389-391.

14. In 1984 lanceerde de Franse historicus Pierre Nora de term ‘lieu de mémoire’ en definiëerde deze als ‘elke betekenisvolle eenheid, van materiële of ideële orde, waarvan de menselijke wil of het werk van de tijd een symbolisch element van het herinneringspatrimonium van een gemeenschap heeft gemaakt’. Zie hierover V. Lambert, ‘11 juli: Feest van de Vlaamse Gemeenschap. Nieuwe wijn in oude zakken’, in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 36/2 (2002), pp. 22-28; V. Lambert, ‘Pleisterplaatsen van het geheugen: De Guldensporenslag en Conscience’s Leeuw van Vlaendren’, in: *Hermes*, 6/2 (2002), pp. 13-18.

15. Het is niet duidelijk hoe lang men deze traditie van jaarlijkse feesten heeft volgehouden in Brugge. Wat de Kortrijkse herdenkingen betreft, schrijft de kroniekschrijver Jean Froissart dat de feesten in 1382 werden stopgezet omdat de koning van Frankrijk dreigde de stad te zullen verwoesten. Jean Froissart, *Chroniques*, ed. J. Kervyn de Lettenhove, *Œuvres de Froissart*, Brussel, 1867-1877, X, p. 177.

dé Vlamingen waren erin geslaagd om dé Fransen te verslaan en uit het land te verdrijven. Het nationale karakter van het conflict kwam tot leven in de euforie van de overwinning. Het is deze visie op het conflict die zijn neerslag kreeg in de historiografie.

DE BEELDVORMING IN DE HISTORIOGRAFIE

In de vroegste bronnen na de Guldensporenslag wordt de Frans-Vlaamse oorlog als een louter feodaal conflict beschouwd. De kroniekschrijvers beschreven de zaken uiteraard vanuit hun eigen standpunt en creëerden op die manier een Franse en een Vlaamse versie van de strijd, maar geen enkele van hen stelde de eerste fase van de Frans-Vlaamse oorlog (1297-1302) en de aanleiding tot de Guldensporenslag voor als een nationale strijd van 'de Vlamingen' tegen 'de Fransen'.¹⁶ De collectieve euforie die na de eclatante overwinning in Vlaanderen ontstond, zorgde er echter voor dat de Frans-Vlaamse tegenstelling meer en meer benadrukt werd en dat alle andere belangen die tijdens dit conflict op het spel stonden, stilaan in de vergeethoek werden gedrukt. Eigenaardig genoeg nam de mythevorming omtrent de Guldensporenslag een aanvang in het hertogdom Brabant, waar de pastoor Lodewijk van Velthem (tweede helft dertiende – begin veertiende eeuw) meer dan twaalfhonderd verzen besteedde aan de veldslag.¹⁷ Zijn verhaal is duidelijk anti-Frans, een houding die vooral te verklaren is door zijn grote liefde voor het Diets. Zo beschuldigt hij de Franse koningin ervan dat zij aan Jacques de Châtillon de opdracht had gegeven om heel Vlaanderen uit te moorden en het Diets uit te roeien.¹⁸ De auteur schetst met veel overtuiging en passie de tegenstelling tussen Fransen en Vlamingen en roemt de inzet van de gemeentenaren tijdens de strijd. Hij laat Gwijde van Namen en Jan van Renesse de troepen toespreken net voor de aanvang van het gevecht: het voetvolk wordt *Edele Vlaminge* genoemd en hun strijdkreet is *Vlaendren ende Leu!* Van Velthem reduceerde het hele Frans-Vlaamse conflict tot een strijd van de Vlamingen tegen de Franse overheersing, zowel wat be-

16. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit', pp. 377-379.

17. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit', pp. 379-380.

18. Lodewijk van Velthem, *Spiegel Historiael*, ed. H. Vander Linden, W. De Vreese en P. De Keyser, II, Brussel, 1931, pp. 264-265.

stuur als wat taal betreft. De talrijke roemrijke en fantastische verhalen en anekdotes die ongetwijfeld verteld werden tijdens de overwinningsroes die het graafschap overspoelde na de veldslag, werden door Lodewijk van Velthem in zijn *Spiegel Historiae* opgenomen.

Een kwart eeuw later gingen ook de Vlaamse geschiedschrijvers over tot de 'nationalisering' van de Guldensporenslag. Omstreeks 1328 schreef Bernardus van Ieper dat op 11 juli 1302 een handvol Vlamingen de overwinning behaalden op een reusachtig Frans leger en dat Gwijde van Namen en Willem van Gulik net voor de aanvang van de slag het volk toespraken dat zij dapper moesten vechten voor hun vrouwen en kinderen en voor de wetten en vrijheden van hun vaderland.¹⁹ Deze chroniqueur schreef de versie van de slag neer zoals die onder het volk leefde, *la tradition populaire* om het met de woorden van de befaamde Gentse historicus Henri Pirenne te zeggen.²⁰ Dat was trouwens de enige versie van het gebeuren die de veertiende-eeuwse kroniekschrijver kende, namelijk het verhaal dat in het collectief geheugen van de Vlamingen was opgeslagen. De basis voor de mythe van de collectieve actie van het Vlaamse volk voor het behoud van het vaderland was vanaf dat moment ook in de historiografie gelegd; onder het volk leefde ze al vroeger. In elk geval bewijst de kroniek van Bernardus van Ieper dat zijn tijdgenoten klaar waren voor vaderlandse of 'nationale' argumenten.

Via de *Rijmkroniek* en de laat-middeleeuwse kronieken van Vlaanderen werd het verhaal verder overgeleverd en aangedikt. De beschrijving van de gebeurtenissen nam legendarische vormen aan en de hoofdrolspelers promoveerden tot ware Vlaamse helden. Het feodale aspect van het conflict werd verdrongen en vervangen door het thema van de moord op Filippina.²¹ Deze dochter van Gwijde van Dampierre verbleef als gevangene aan het hof van de Franse koning om te verhinderen dat ze zou uitgehuwelijkt worden aan de Engelse kroonprins. Het meisje overleed in 1306. De laatmiddeleeuwse kroniekschrijvers beweren echter dat Filippina op bevel van de wreedaardige koningin Johanna van Navarra werd vergiftigd en dat deze moord de directe aanleiding was ge-

19. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit', pp. 381-383. Bernardus van Ieper, *Flandria Generosa A, Continuatio Claromariscensis*, ed. E. Martène en U. Durand, in: *Thesaurus Anecdotorum*, III, Parijs, 1717, kol. 408.

20. H. Pirenne, *La version flamande*, p. 20.

21. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit', p. 384.

weest voor Gwijde van Dampierre om een oorlog tegen zijn leenheer te beginnen. In de kronieken werd het verraderlijke karakter van de Fransen steeds meer in de verf gezet, evenals het volkse en Vlaamse aspect van de strijd. Populaire anekdotes uit de orale traditie vonden hun neerslag in de historiografie en droegen op overtuigende wijze hun steentje bij tot het nationaliseren van de slag. Zo bijvoorbeeld evolueerde de strijdkreet van de klauwaards tijdens de Brugse Metten van 'Scilt en vrient' tot 'Scilt ende vrient, ende slach al doot' in de veertiende eeuw, tot 'Scilt ende vrient, wat walsch es valsch eyst, slach al doot' in de vijftiende eeuw en in de zestiende eeuw tot 'Vlaenderen den Leeuw! Zo wat goet vlaemsch es, comme ons by: want al dat walsch es, valsch ist: slaet doot!'.²²

VAN MEYERUS TOT CONSCIENCE

Het succesvolle *Compendium chronicorum Flandriae* van de zestiende-eeuwse humanist en Vlaamsgezinde auteur Jacobus Meyerus was een belangrijke schakel in de overlevering van de patriottische versie van de slag. Zijn verhaal werd overgenomen door Pierre d'Oudegherst en Nicolaas Despars, die op hun beurt een bron waren voor de zeventiende-eeuwse kroniekschrijvers.²³ De mythe werd verder overgeleverd en aangedikt, de Frans-Vlaamse tegenstelling nog meer benadrukt. Vanaf de achttiende eeuw komt het romantische beeld van de Guldensporenslag, waarbij Breydel en De Coninck een verbond sloten "om Vlaenderen in sijne voorgaende privilegien te herstellen, ofte voor het vaderland vechtende met eere te sterven", steeds duidelijker naar voor. Rond dezelfde tijd schreef Beaucourt de Noortvelde zijn

22. V. Lambert, 'De Brugse Metten: Een andere *Lieu de Mémoire* van de Vlamingen', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 139 (2002), pp. 185-198. Het 'scilt en vrient'-verhaal is terug te vinden in de *Annales Gandenses*, de *Chronique Tournaisienne* en de kronieken van Lodewijk van Velthem en Gilles li Muisit. J.F. Verbruggen, *De slag der Guldensporen*, p. 37, n. 1. Over de strijdkreet raadplege men de artikels van J. Frederichs, 'Note sur le cri de guerre des Matines brugeoises', in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 62 (1893), pp. 263-274; L. Delfos, 'Wat betekent 'Schild ende Vriend'?', in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 10 (1950), kol. 177-189; E. Blancquaert, 'Scilt' en 'Vrient', in: *Album Prof. dr. Frank Baur*, Antwerpen - Brussel - Gent - Leuven, 1948, pp. 85-89; F. Debrabandere, 'Scilt en Vrient', in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 361-366. Over de betekenis (sjibbolet of oorlogskreet) en de juiste uitspraak (scilt en vrient, schilt en vrient, sgilden vrient) van de kreet lopen de meningen uiteen. Tegenwoordig legt men de nadruk op het woordje 'schild', dat symbool zou gestaan hebben voor de link met de dynastie.

23. V. Lambert, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit', pp. 386-387.

Troja Belgica, een episch gedicht over de Guldensporenslag.²⁴ Dit soort teksten zorgde ervoor dat de historische gebeurtenis een eigen leven ging leiden en dat Jan Breydel en Pieter de Coninck uitgroeiden tot 'helden van het vaderland'.²⁵ De Guldensporenslag was geëvolueerd tot één van de bekendste historische gebeurtenissen, met een geladen betekenis en mythische proporties. Breydel en De Coninck hadden zich ontpopt als de hoofdfiguren van de nationale Vlaamse geschiedenis. Het was dan ook niet toevallig dat de dichter Pieter Joost de Borchgrave teruggreep naar de slag bij Kortrijk toen hij rond 1790 zijn *Ode aen de vryheyd* schreef, zich daarmee een sympathisant betoonde van de Brabantse Omwenteling en Jan Breydel en Pieter de Coninck als nationale helden verheerlijkte.²⁶ Twee jaar voordien had ook het Brugse beenhoudersambacht een brochure gepubliceerd waarin de *kloecke daeden* opgesomd werden die de leden gepresteerd hadden tijdens de Guldensporenslag.²⁷ De mythe vervulde hier haar functie in het kader van de versterking van de nationale identiteit die zich omstreeks 1780 in de Oostenrijkse Nederlanden had ontwikkeld en werd gebruikt in de Belgisch-nationale geschiedschrijving, die vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw een aanvang had genomen.²⁸

Tijdens de Franse annexatie en onder Willem I werd de Guldensporenslag uiteraard gretig aangegrepen om de strijd tegen het imperialistische Frankrijk te legitimeren.²⁹ Ook na de Septemberrevolutie werd de veldslag 'gebruikt' als waarschuwing tegen Frankrijk, de machtige zuiderbuur die de jonge Belgische staat dreigde te annexeren. België moest zich legitimeren tegenover zijn eigen inwoners én tegenover de andere staten. Eén van de manieren om dit te doen was de nationale geschiedschrijving en het geschiedenisonderricht. Het verleden werd aangewend om de

24. T. Verschaffel, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden 1715-1794*, Hilversum, 1998, p. 335.

25. V. Lambert, 'Over carrière, promotie, degradatie en rehabilitatie: 700 jaar Jan Breydel en Pieter de Coninck', in: P. Trio, D. Heirbaut en D. van den Auweele, *Omtrent 1302*, pp. 207-228.

26. Over leven en werk van de auteur, zie A. Deprez, 'Borchgrave, Pieter Joost de', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, III (Brussel, 1968), kol. 99-103.

27. *Kloecke daeden bewezen in den Nieuwjaerwensch door de edelmoedigheyt der geslagten van den Vleeschenambagte der stad Brugge, in dien glorieuzen veldslag tegen Philippus den IV, Koning van Frankrijk*, Brugge, 1788, in-16°.

28. J. Tollebeek, 'Enthousiasme en evidentie in de negentiende-eeuwse Belgisch-nationale geschiedschrijving', in: *Leidschrift*, 8 (1992), p. 61.

29. J. Tollebeek, 'De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd', in: A. Morelli, *De grote mythen*, pp. 191-202, spec. p. 192.

nieuwe situatie te rechtvaardigen. De Guldensporenslag was een dankbaar gegeven, zeker omdat reeds in de voorgaande eeuwen de nadruk was gelegd op de strijd van 'de Vlamingen' tegen 'de Fransen'. Niets kon een betere dienst bewijzen om de specifieke eigenheid van het jonge België aan te tonen en op die manier de Franse dreiging af te wenden.

De nieuwe Belgische staat maakte in de negentiende eeuw dankbaar gebruik van de processen die in de voorgaande eeuwen waren ingezet en gebruikte en propageerde de Guldensporenslag als een nationaal symbool. De gebeurtenissen van 1302 werden vanuit een Belgisch-nationaal perspectief geïnterpreteerd en beschouwd als een strijd tegen de Franse overheersing en vóór de onafhankelijkheid van het vaderland. Het verzet van de Vlaamse gemeentenaren tegen de koning van Frankrijk was een nationale zaak geweest, geen zaak van de Vlamingen alleen. De polygraaf Théodore Juste constateerde in zijn *Histoire de Belgique* (1840) dat 1302 een terechtwijzing was geweest van "la race trop orgueilleuse de Hugues Capet" en probeerde op die manier een antwoord te bieden op de Franse dreiging tegenover België.³⁰ Ook de *Geschiedenis van België* die Hendrik Conscience in 1845 publiceerde, schuift deze visie op de gebeurtenissen naar voor en zijn roman *De Leeuw van Vlaendren* (1838) had eveneens de bedoeling om het Belgisch nationaal bewustzijn te versterken. Conscience was trouwens niet alleen een Belgicist, maar ook een royalist. Het beeld van Robrecht van Bethune, de Leeuw van Vlaenderen, die uit het niets opduikt en de Vlamingen naar de overwinning leidt, was niet toevallig gekozen. De vorst mocht in geen geval afwezig zijn in het verhaal: de Vlaamse troepen konden de overwinning slechts behalen dankzij de steun van hun vorst; ze konden het niet alleen gedaan hebben.³¹

In de slotzin van zijn roman richtte Conscience zich evenwel tot de Vlamingen: "Gij, Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg bij de roemrijke daden, welke het bevat, wat Vlaanderen eertijds was, wat het nu is, en nog meer wat het worden zal, indien gij de heilige voorbeelden uwer voorvaderen vergeet!" *De Leeuw van Vlaendren* vond dan ook vooral in flamingantische milieus weerklank en droeg bij tot de vorming van een Vlaams bewustzijn. Hendrik Conscience gaf de Guldensporenslag zijn naam en leverde een zeer grote bijdrage tot het mythologiseren

30. V. Lambert, '11 juli: Feest van de Vlaamse Gemeenschap', p. 26.

31. *Ibidem.*

van de slag. Hierdoor kon de Guldensporenslag uitgroeien tot één van de belangrijkste symbolen van de Vlaamse beweging. Het wapen van de graven van Vlaanderen werd haar symbool; het lied 'De Vlaamse Leeuw', in 1847 gecomponeerd door Hippoliet van Peene en Karel Miry, werd haar hymne. De canonisatie van 11 juli 1302 was ingezet.

11 JULI: FEEST VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP

In 1973 koos de Nederlandse Cultuurgemeenschap, de voorloper van de Vlaamse Raad, 11 juli als de dag waarop het feest van de Vlaamse Gemeenschap gevierd wordt.³² Deze beslissing betekende de officiële heiligverklaring van de Guldensporenslag die in 1302 op het Groeningeveld bij Kortrijk werd geleverd. Deze keuze was, historisch gezien, niet correct aangezien de Guldensporenslag in oorsprong niets met nationale identiteit te maken had en het nationaal bewustzijn pas na afloop van de veldslag tot leven was gekomen. Het was evenwel een logische en voor de hand liggende keuze, die perfect historisch te verklaren is. Het proces van 'invention of tradition', het creëren van de traditie, was immers reeds in de veertiende eeuw ingezet.³³ In de overwinningsoes werd het conflict genationaliseerd. Deze interpretatie ging deel uitmaken van het collectief geheugen van de middeleeuwse Vlaming en werd opgetekend door de geschiedschrijvers. Door het opschrijven van de 'genationaliseerde' versie van de gebeurtenissen verkreeg de mythe van het nationale conflict tussen Vlaanderen en Frankrijk het statuut van historisch feit en in die hoedanigheid werd ze gebruikt om, door de eeuwen heen, het heden te legitimeren. Op die manier kon een middeleeuwse veldslag carrière maken en na een eeuwenlang proces uitgroeien tot het symbool van de Vlaamse nationale identiteit.

32. J. Tollebeek, *De Guldensporenslag*, p. 191.

33. Over 'invented traditions', zie E. Hobsbawm en T. Ranger (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, 1992.